

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Eva Dajčman

**Analiza medijske reprezentacije tretjega spola in interseksualnosti v  
Sloveniji**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Eva Dajčman

Mentorica: doc. dr. Karmen Šterk

**Analiza medijske reprezentacije tretjega spola in interseksualnosti v  
Sloveniji**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

## **Analiza medijske reprezentacije interseksualnosti in tretjega spola v Sloveniji**

V pričujočem diplomskem delu sem si za osnovo raziskovanja vzela medijski tekst v slovenskem tiskanem ali spletnem mediju, v katerem je bilo mogoče zaslediti tematiko, povezano z interseksualnostjo in s tretjim spolom. Ugotavljam, da sta navedena pojava v Sloveniji še neraziskana in medijsko občasno tudi napačno predstavljena. Opažam, da se pravilna reprezentacija hermafrodita in posledično tretjega spola v medijih deli glede na znanstvene in neznanstvene publikacije. Prav tako se deli tudi sama težavnost in ozaveščenost o problemu, s katerim se vsak interseksualec sreča že ob rojstvu.

Ob analiziranju prebrane literature in člankov pa se problem posploši iz Slovenije na zahodno družbo, kjer smo priča močno in jasno začrtani dihotomiji spolov, delitev samo na ženskega in moškega, kjer ni prostora za kakršnokoli mišljenje o drugačnem svetu. Poleg dihotomije spolov imamo tudi delitev sveta na zahodni in vzhodni svet, saj v vzhodnem svetu bolj poznajo vlogo tretjega spola in hermafroditov in jih ne zavračajo, ampak sprejemajo. Ključne besede: interseksualnost, tretji spol, medijska reprezentacija, dihotomija spolov.

## **Analysis of media representation of intersexuality and third sex in Slovenia**

In this present degree, I took a media text in Slovenian press and web media for a basic research, in which I could find themes connected with intersexuality and third sex. I am finding, that mentioned phenomena are still not enough investigated and sometimes still misrepresented in the media. I am noticing, that the correct representation of hermafrodite and consequently third sex in the media is divided to scientific and unscientific publications. Also divided is the difficulty and the awareness of the problem, with which every intersexual is faced at birth.

At analysing the literature and articles the problem becomes generalized from Slovenia to entire West society, where we can be witnesses to a strong and clearly outlined dihotomy of sexes, a division to only female and male sex, where there is no room for any kind of considering a different world. Aside the dihotomy of sexes we can also trace a division to West and East world, as the phenomena intersexuality and third sex are well known in the East world and are not rejected but accepted.

Key words: intersexuality, third gender, media representation, dichotomy of sexes.

## **Kazalo**

UVOD .....	6
1. POJEM SPOL MEDICINSKO .....	7
2. POJEM SPOL DRUŽBA .....	8
3. POJEM TRETJI SPOL .....	9
4. POJEM INTERSEKSUALNOST .....	11
5. SKUPNOSTI, KJER OBSTAJA TRETJI SPOL .....	15
5.1. HIDŽRE .....	15
5.2. BERDAŠI (BERDACHE) .....	16
5.3. FAFAFINE .....	17
5.4. VIRDŽINE .....	17
6. ANKETA .....	19
7. SLOVENSKI PRIMERI .....	21
8. POJEM MEDIJSKA REPREZENTACIJA .....	22
9. MEDIJSKA REPREZENTACIJA INTERSEKSUALNOSTI in TRETJEGA SPOLA .....	26
10. ANALIZA .....	27
10.1. Članek št. 1: Včasih Claude, najpogosteje Claudette (Kumerdej 2008) .....	27
10.2. Članek št. 2: Claude, Claudette: Narobe (Magič in Petan 2009) .....	27
10.3. Članek št. 3: Spol kot dolžnost: Interseksualnost in ideologija naravnega v slovenski medicini (Hvala 2009) .....	28
10.4. Članek št. 4: Nezaželen interseksualec (RTVSLO 2003) .....	28
10.5. Članek št. 5: Dvospolniki? Tretji spol? Interseksualnost (Babič 2008) .....	29
10.6. Članek št. 6: Dan obveščanja o obstoju interseksualnih oseb (Dan obveščanja o obstoju interseksualnih oseb 2010) .....	29
10.7. Članek št. 7: Tretji spol? (Dolenc 2006) .....	29
10.8. Članek št. 8: Hegemonija Zahoda: spol kot neodvisna spremenljivka (Zadnik in Mulej 2006) .....	30
10.9. Članek št. 9: Interseksualnost – ko spola nista le dva (Blatnik 2008) .....	30
10.10. Članek št. 10: Kjer ni moških, ni ničesar (Penić 2011) .....	31

10.11. Članek št. 11: Ljuba, moj tretji oče (Cah 2011).....	31
ZAKLJUČEK .....	32
LITERATURA:.....	34

## UVOD

"Kako predstavimo ljudi in kraje, ki so signifikantno različni od nas? Zakaj je drugačnost tako privlačna tema, tako tekmovalno področje reprezentacije?" (Hall 2003, 225) V mojem diplomskem delu se bom ukvarjala s tematiko medijske reprezentacije interseksualnosti in tretjega spola v Sloveniji. Interseksualec in tretji spol sta, kot pravi Hall, različna od spolne dihotomije, ki jo priznava Zahod. Z analizo zbranih medijskih tekstov, ki so mi bili na voljo, bom poskušala opredeliti, kakšna je medijska reprezentacija navedenih pojmov v Sloveniji. Opravila bom tudi kratko anketo, s katero bom poskusila orisati, kakšno je poznavanje interseksualnosti v Sloveniji, in nato poskušala narediti korelacijo med anketo in analizo medijskih tekstov. Predpostavljam, da je v Sloveniji pojem interseksualnosti širše nepoznan in ga mediji tudi ne vključujejo v svojo agendo informiranja družbe. Prav tako je lahko medijska reprezentacija napačna ali nepopolna in ustvari družbi napačno predstavo.

Za osnovo teorije bom vzela najbolj znano medijsko teorijo reprezentacije Stuarta Halla, kjer bom najprej orisala, kaj medijska reprezentacija sploh je in zakaj je pomembna za raziskovanje družbe in družbenih polemik. Reprezentacija pa sama po sebi ni dovolj, saj je leta tudi le dogovor vsake kulture in družbe, zato sem za osnovo teorije vzela tudi zelo pomembno medijsko teorijo agenda setting, kjer bom poskušala opredeliti, zakaj se o določenih stvareh govori v medijih in zakaj o drugih ne. Od tu namreč izhaja sama ozaveščenost družbe o problemih. Zakaj govorim o interseksualnosti in tretjem spolu kot problemu? Če naravni pojav, kot je rojstvo posameznika z ne samo ženskimi ali ne samo moškimi spolovili označimo v osnovi za nenaravnega in nenormalnega, potem že ob rojstvu hermafroditu odvzamemo svobodo izbire, svobodo odločanja, saj mu, še preden dobi priložnost, določimo spol, s katerim bo moral živeti celo življenje, tudi če se v tej vlogi ne bo dobro počutil. Po drugi strani pa ga zaradi zaprtosti zahodne družbe z neoperativnim posegom v spol ob rojstvu lahko stigmatiziramo za celo življenje in mu ga tako le še bolj otežimo. Rešitev problema bo težko najti, saj gre za večji premik v medijih, a vseeno bom poskušala v diplomski z vsemi teorijami, analizami in literaturo odpreti čim več vprašanj, vrednih nadaljnje razprave.

## 1. POJEM SPOL MEDICINSKO

"V drugi polovici 20.stoletja /.../ /so z/ merjenjem medenice, prsnega koša ipd. /.../ hoteli dosledno opredeliti tretji biološki spol in zadostiti obsedeni potrebi s kategorizacijo in po proizvodnji drugega. A to je bil hkrati tudi začetek moderne lezbične identitete in nemara celo zametek današnje politike identitet /.../, ki lahko natančno in strogo določa neko identiteto, torej pripadnost oziroma nepripadnost nekemu občestvu." (Tratnik 2001, 328–9) Medicinsko priznavanje biološkega spola sovпада z družbeno potrebo po vzpostavitvi kategorij. Vsak družbeno priznan posameznik ima potrebo po tem, da prevzame določeno vlogo identitete. Do teh premikov pa ni prišlo po biološki poti.

Embriologi namreč pravijo, da se pred sedmim tednom nosečnosti fetusi med seboj ne razlikujejo na ženski in moški, ampak obstajajo v stanju, ki bi ga lahko imenovali hermafrodiško stanje. Od približno sedmih tednov nosečnosti dalje se večina nas začne razvijati v ženski ali moški spol, nekateri pa se naprej razvijajo kot hermafroditi. Kljub vsemu takšen embriološki razvoj ni dobro razumljen ne v medicini ne v biologiji, še najmanj pa v družbi (Germon 2009, 154).

V sodobni medicini priznavajo le 2 spola, a vseeno bi lahko po biološki taksonomiji, ki jo je prvi predstavil Theodor A. E. Klebs, človeško vrsto delili na 5 spolov, in sicer na ženske, moške, ženske hermafrodite (jajčniki in kromosomska kombinacija XX), moške hermafrodite (testisi in kromosomska kombinacija XY) in prave hermafrodite (vsaj en jajčnik in vsaj en testis, kromosomska kombinacija ni pomembna). Torej ne govorimo o dihotomiji spolov, temveč o kontinuumu (Dreger et al 2005, 729).

## 2. POJEM SPOL DRUŽBA

*Interpretacij spola ter različnih konceptov moškosti in ženskosti je veliko, zares trdnega dogovora, ki bi termin družbenega spola (gender) natančno opredelil, pa zaenkrat ni. Definicija pojma gender se /.../ nenehno spreminja. /.../ Kate Millet je /.../ opozicijo med pojmom sex (biološki spol) in gender (družbeni spol) označila kot razliko med naravo in kulturo. /.../ Družbeni spol je v prvi vrsti dejanje pomena ali reprezentacije, to pa pomeni, da je spol stvar izbire. (Sukič 2001, 333–4)*

Definicija spola se nanaša na biološko ločitev med moškim in ženskim spolom ter zajema šest glavnih indikatorjev: kromosomska slika, reproduktivni organi, eksterne genitalije, hormonalna slika, interne genitalije in sekundarne spolne značilnosti. Pomen družbenega spola se nanaša na družbeni pogled razlik med moškim in ženskim spolom, ki ga oblikuje družba in posameznika vodi skozi socializacijo in skozi interakcije z drugimi ljudmi. Spolna identiteta označuje subjektivno odločitev, v kateri se posameznik opredeli za moškega ali žensko. Posameznik nato sprejme spolno vlogo, ki vključuje določene družbene značilnosti za posamezen spol. Vsebina spolnih vlog se močno razlikuje od kulture do kulture in ponekod tudi znotraj dane kulture. Vsak posameznik zavzame določeno spolno vlogo, s katero se nato predstavi družbi (Macionis in Plummer 2005, 309–10).

Ljudje prevzamejo kulturne definicije spola v svojo identiteto in zato jih lahko neuspešno poosebljanje ženskosti ali moškosti privede do občutka krivde ali strahu pred zavrnitvijo članov nasprotnega spola (Macionis in Plummer 2005, 320). Ob tem se pojavlja vprašanje, če je spol lahko kulturno in družbeno strukturiran, zakaj ga je potrebno določiti ob rojstvu na podlagi genitalij. Zakaj je potemtakem preskok na mišljenje o tretjem spolu tako nemogoč v zahodnem svetu?



### 3. POJEM TRETJI SPOL

*Prav transvestiti dokazujejo, da ima spol le malo opraviti z biologijo, saj ga lahko naredimo sami, po svojem okusu. /.../ Videti je sicer, kot da bi transvestiti posnemali ženske oziroma nek ideal ali izvornik ženske, vendar je ta razlaga preveč preprosta. (Koražija v Majerhold 2002, 308)*

Kljub napredku 21. stoletja ljudje še vedno živijo po določenih napisanih in nenapisanih normah družbe ter obsojajo drugačnost. Posamezniki, ki se rodijo v določenem telesu, v katerem se počutijo ujete, zlahka postanejo žrtve tovrstne družbe. Najprej bom pojem tretji spol poskušala opredeliti z navedbo primera, ki je najbolj znan v sodobni literaturi na temo tretjega spola in interseksualnosti. Psiholog John Money je med prvimi ustanovil kliniko za spreminjanje spola na univerzi Johns Hopkins v ZDA. Bil je prepričan, da lahko posameznik do približno dveh let starosti v psihološkem smislu prevzame spolno identiteto, torej do takrat lahko posamezniku spremenimo spol. Svoje teze je potrjeval na interseksualcih. Njegov nasprotnik M. Diamond ga je izzval, naj tezo dokaže na posamezniku, ki se rodi s spolovilom enega ali drugega spola. J. Money se je odločil za primer dečka, ki so mu pri osmih mesecih starosti, pri odstranitvi kože penisa, izmaličili celoten organ. Mama je bila obupana, ker se organa ni dalo popraviti, zato se je obrnila na psihologa Moneyja. Deček z imenom Bruce je kmalu postal Brenda pri starosti 22 mesecev. Staršem je bilo ob operaciji naročeno, da morajo Brendo vzgajati v vseh vidikih kot deklico. J. Money je dobil popolno priložnost, da opazuje, ali je resnično mogoče spremeniti spol otroku in mu ga s socializacijo tudi vsiliti. Do štirinajstega leta starosti Brenda ni vedela, da se je rodila kot moški. Ko je izvedela, so se ji marsikateri stvari razjasnile, saj se je sama kot otrok vedno počutila bolj deček kot deklica. Brenda se je odločila, da bo spet postala moški, in si izbrala ime David. Pot do moškega spola je bila težka in je pustila dolgotrajne posledice Davidu in njegovi družini. Zaradi tovrstnih primerov se čedalje bolj uveljavlja doktrina, da bi morali priznavati tretji spol tistih, ki jih ne moremo opredeliti za ženski ali moški spol na podlagi njihovih genitalij oziroma, da bi morali v spremembo spola posegati kasneje in bi ob rojstvu določili le začasni spol (Dolenc 2006, 1).

Nekateri menijo, da določitev biološkega spola sploh ni odraz naravnega stanja, ampak je postala kulturna konvencija. Nekateri priznavajo celo 8 spolnih identifikacij, in sicer: ženska se identificira z žensko in izbere moški spol, ženska se identificira z žensko in izbere ženski spol, ženska se identificira z moškim in izbere moški spol, ženska se identificira z moškim in izbere ženski spol. Isto velja pri moškem spolu (Zadnik in Mulej 2006, 224).

*Če sem rojen-a s telesom z mešanimi spolnimi znaki, tvegam, da me bodo razsekali – popravili, okrnili. Spol ni sporazumen. Rodili smo se: zdravnik nam pripiše spol. Dokumentira ga država, vsiljuje zakonodaja, posveti ga cerkev, kupuje in prodaja se v medijih. Nimamo besede pri lastnem spolu – ne smemo dvomiti o njem, se igrati z njim, ga razvijati s prijatelji, z ljubimci, z družino. (Zadnik v Blatnik 2008, 56)*

Z Zadnikovo se popolnoma strinjam, saj nam je kljub misli o svobodnem življenju ta priložnost odvzeta že ob rojstvu, ko nam določijo spol. V Sloveniji poznamo le dihonomijo moški in ženski spol, na tretji spol niti ne pomislimo, še manj bi ga znali definirati.

## 4. POJEM INTERSEKSUALNOST

"Beseda hermafrodit izhaja iz grškega imena Hermes, ki je poznan kot sel bogov /.../, in imena Afrodita, ki je znana kot boginja ljubezni in lepote." (Kimmel 2004, 346) Že sam Platon je govoril o obstoju treh spolov, moškega, ženskega in hermafrodita. Zadnji se je sčasoma izgubil, v Evropi pa se je do konca srednjega veka ustalil vzorec, ki je trajal do današnjega dne. Interseksualci so se morali odločiti za eno spolno vlogo, ki jo bodo igrali, in če tega niso storili, so bili kaznovani s smrtjo (Kimmel 2004, 346). "V strokovni literaturi se kot sopomenka za hermafrodite uporablja beseda interseksualci. Čeprav nekateri očitajo, da izraz hermafrodit pomeni osebo obeh spolov, interseksualec pa osebo med obema spoloma (Dreger v Zadnik in Mulej 2006, 225), je to najpogostejši način navajanja." (Zadnik in Mulej 2006, 225) Jaz bom v svojem diplomskem delu uporabljala oba naziva ter ju tako med seboj izenačila in zavzela stališče, da sta si pomena enaka in pomenita osebo obeh spolov.

Stanje, kjer se posameznik rodi s spolnimi žlezami enega spola in z bolj ali manj izpopolnjenimi genitalijami drugega spola, imenujemo psevdohermafroditizem. Tako stanje posamezniku v moderni družbi lahko oteži življenje, saj se na primer otrok, ki mu določijo moški spol, celo življenje počuti kot ženska in se tako tudi obnaša, lahko se počuti izrinjenega iz družbe ali celo osramočenega, saj družba o tem ni ozaveščena, ker se o tem ne govori, je tabu, ki ogroža življenje tako rojenih posameznikov. Kljub vsemu je stanje psevdohermafroditizma precej pogosto in se z leti po nekaterih zahodnih državah tudi veliko bolj sprejema, medtem ko je stanje pravih hermafroditov veliko bolj redko. Ti se rodijo s tkivom jajčnikov in tkivom testisov, tako navzven kot navznotraj. Lahko se razlikujejo po oblikah; poznamo tri tipe hermafroditov. Prva oblika so enostranski, ki imajo obe obliki tkiva na eni strani, druga oblika so izmenični, ki imajo eno obliko tkiva na eni strani in drugo na drugi, in tretja oblika so dvostranski hermafroditi, ki imajo obe obliki tkiva na obeh straneh (Nye 1999, 224–30).

Nekateri zdravniki zagovarjajo, da ni spol tisti, ki je nejasen, ampak so nejasne samo genitalije. Zanimivo je vprašanje, kako zdravniki določijo spol, če le-ta ni jasno določen po določenih kriterijih in kateri sploh so ti kriteriji. Pomemben kriterij za določitev moškega spola je dolžina penisa in vprašanje, ali bo v prihodnosti le-ta sposoben delovati normalno in bo lahko zapolnil žensko vagino. Pri ženskem spolu kirurgi verjamejo, da je pri ženskih

genitalijah najpomembnejše to, da je klitoris majhen, sramne ustnice pa sploh niso tako pomembne, bilo bi vseeno tudi, če jih ne bi bilo (Kimmel in Plante 2004, 64–7).

V zahodni družbi poznamo le dihotomijo moški-ženska, ki sta le najpogostejša ekstrema, zato bi morali govoriti o kontinuumu moški hermafroditi, ki se rodijo s testisi in imajo nakazane ženske genitalije, pravi hermafroditi, ki se rodijo z enim testisom in enim jajčnikom, in ženski hermafroditi, ki imajo razvite jajčnike in delno razvite moške spolne organe. V zahodnih družbah je malo govora o hermafroditih, zato tudi statistika ne zna povedati, koliko se jih rodi na leto in koliko jih dejansko živi kot hermafrodit. V Sloveniji, na ginekološki kliniki Kliničnega centra v Ljubljani, so povedali, da se rodita na leto eden do dva interseksualca, včasih tudi nobeden. To je zanemarljiv podatek, sploh, če vemo, da se jih večina odloči za operacijo že pri zgodnji starosti in tako živijo v sklopu enega ali drugega družbeno priznanega spola. Do operacij prihaja tudi zaradi mišljenja, da je rojstvo hermafrodita bolezen, a je resnično le motnja v razvoju, pri čemer zdravje ni ogroženo. Ne smemo pozabiti, da se nikakršna tovrstna operacija ne zgodi brez privoljenja staršev. Le-ti se zaradi neozaveščenosti o pojavu običajno strinjajo z zdravniškim mnenjem. Zaradi neobičajnosti in družbenih norm se bojijo, da bi otroka lahko ožigosali za vse življenje. Zaradi nezadostne informiranosti večina ljudi sploh ne ve, da medicina priznava kontinuum petih spolov, ki sem ga že omenila. Tudi tisti otroci, ki ostanejo interseksualci, niso kaj dosti na boljšem, saj pravijo, da so bili zdravniški pregledi pogosto boleči in ponižujoči ter so tako začeli kmalu dvomiti o svoji normalnosti, kar lahko tudi privede do samouničenja. Zahodni svet temelji na hegemoniji in na dihotomiji, da sta spola samo dva in so spolovila glavni znak spola posameznika. Kakršnokoli odstopanje se označuje za bolezen. Zahod sledi biblijski zgodbi o Adamu in Evi, medtem ko druge kulture po svetu svoje spolne dihotomije čedalje bolj razpirajo in postajajo dovzetne za drugačnost (Zadnik in Mulej 2006, 225–30).

*Chimera, interseksualec iz raziskave, pravi: Bila sem paradni konj medicinskega freak showa in nisem imela možnosti reči, da se te igre ne grem več. Interseksualec Peggy dodaja: "V mislih še vedno vidim svojega zdravnika, ki si drgne dlani in me znova in znova fotografira ter si obeta novi članek o meni." (Preves v Zadnik in Mulej 2006, 229)*

Ženska, ki se je rodila kot interseksualka, pravi, da je obnašanje vseh drugih proti njej izkusila kot neiskreno in sramotno. Sama ni izkusila svojega organa za sramotnega, kljub temu da ni bila operirana do osmega leta starosti. Niso ljudje ali objekti tisti, ki se jih je treba sramovati, ampak so sramotne človeške reakcije na te ljudi in objekte (Kimmel in Plante 2004, 66).

*Eden izmed zanimivejših primerov je bil/a hermafrodit Emma, ki je zrasel/a kot ženska. Imel/a je oboje, penis in vagino, kar ji/mu je omogočalo normalen heteroseksualen seks z moškimi in z ženskami. Kot najstnica je Emma imel/a spolne odnose s številnimi dekleti, ki so jo/ga globoko privlačila; ampak ko je bil/a stara 19 let, se je poročil/a z moškim. /.../ /Pravi/ : "Moj mož me dobro preživlja, in čeprav nimam spolnega zadovoljstva z njim, ga dobim veliko z mojimi dekleti". (Kimmel 2004, 347)*

V današnjem svetu ni prostora za tretji spol. Pri interseksualnih otrocih je to večji problem, saj še preden lahko spregovorijo, se jim določi spol, ki je vsiljen z operacijo, in ni nujno, da je ustrezen za posameznika. Krivica je storjena pri veliki večini, saj zaradi tega, ker je lažje z operacijo konstruirati vagino kot povečati penis, je interseksualnim otrokom pogosteje dodeljen ženski spol. Ni samo družba tista, ki zahteva en ali drugi spol, ampak je takšna tudi zakonodaja, saj novi protokol vztraja pri stališču, da se mora vsakemu dojenčku določiti spol takoj, ko je le-to mogoče. Takšne operacije so lahko zelo dvoumne, saj se začne nato neka spolna identiteta vsiljevati otroku, namesto da bi z operacijo počakali, dokler diagnoza ne bi bila nedvoumna oziroma dokler ne bi bil interseksualec sam toliko sposoben, da bi sprejel takšno odločitev (Aitken 2006, 1–3). Če grem še dlje, ne gre samo za problem spolne identitete, ampak tudi za problem spolne aktivnosti v prihodnosti. Catherine Minto, ginekologinja na University College London Hospitals, je s kolegi naredila raziskavo, kakšni so kasnejši spolni učinki tovrstne operacije. Raziskava je zavzemala 39 odraslih interseksualcev, ki so bili v otroštvu operirani v ženske. Pri konstrukciji vagine odstranijo dele klitorisa in falusa, da zmanjšajo velikost, kar se kasneje odraža v spolnih težavah. Spolno aktivne ženske izkušajo spolno neobčutljivost v kar 78 odstotkih, nezmožnost doživeti orgazem v 39 odstotkih kot tisti interseksualci, ki niso imeli operacije v otroštvu. Pri tej raziskavi so se pojavili številni odgovori, a tudi številna vprašanja. Pomembno je, da se starši in kasneje tudi pacienti zavedajo vseh potencialnih tveganj za spolni užitek, preden se odločijo za klitoralno operacijo. Prav tako je raziskava hkrati indikator, da je potrebno na področju interseksualnosti pridobiti še veliko informacij, kako se s stanjem pravilno spoprijeti (Atkinson 2003).

V nekaterih razvitejših državah se miselnost počasi že spreminja. V Združenih državah Amerike so leta 1993 ustanovili organizacijo ISNA (Intersex Society of North America). Ustanoviteljici Cherly Chase so ob rojstvu dodelili moški spol in ga pri 18 mesecih starosti spremenili v ženskega. Pri 21 letih je Cherly odkrila resnico o svoji preteklosti, njena diagnoza ob rojstvu je bila 'pravi hermafrodit'. Odločila se je, da želi stopiti v kontakt še z drugimi interseksualnimi osebami. Kmalu se je ISNA razvila kot podporna skupina, nato tudi

kot odvetništvo taktičnega posredovanja za interseksualce. ISNA se je borila proti nezaželenim genitalnim operacijam. Tvrstne operacije bi se morale prepustiti odločitvi posameznika, ko je dovolj star in dovolj ozaveščen o vseh tveganjih in podrobnostih operacije. Ta bi morala biti izbira in ne prisila. Interseksualci niso oba spola v enem, ampak so biološka unikatnost svoje lastne oblike. ISNA je leta 2006 izdala tudi priročnik za interseksualce in starše, kako se spopasti z drugačnostjo (Germon 2009, 158–61). O takšni organizaciji v Sloveniji še ne moremo govoriti, saj nismo niti javno spregovorili o dejstvu, da se v Sloveniji rodi otrok kot hermafrodit. Dokler ne bomo izstopili iz te družbene konvencije, bodo ljudje ozaveščeni o interseksualcih le preko medijev, ki bodo na zabaven način pripovedovali zgodbe o pojavu hermafrodita drugod po svetu.

## 5. SKUPNOSTI, KJER OBSTAJA TRETJI SPOL

### 5.1. HIDŽRE

Tretji spol je znan v mnogih državah, med najbolj znanimi je interseksualna skupnost v Indiji–hidžre (Zadnik in Mulej 2006, 230). "Hidžre /.../ so /.../ indijski tretji spol." (Blatnik 2008, 56) Najpogostejša prevoda besede sta interseksualec in evnuh. Delimo jih na tradicionalne in modernizirane. Tradicionalne so rojene kot hidžre in so interseksualci, modernizirane so hidžre, ki to postanejo, so kastrirani moški in se imenujejo evnuhi (Blatnik 2008, 57). Modernizirane hidžre lahko prepoznamo po ženskem oblačenju, vedenju in imenih. Večina jih ne želi doseči trajne spremembe spola, saj poudarjajo, da je njihova spolna identiteta nevtralna, kar glede na pomen besede drži, saj beseda hidžra dobesedno pomeni "*ne moški ne ženska*". Moški, ki postane hidžra tekom življenja in se odloči, da bo prestopil v skupnost hidžer, mora prestati ritualno operacijo, ki zahteva odstranitev penisa in testisov. Postopek se imenuje demaskulinizacija in jo opravi *dai ma*, ki je guru njihove skupnosti in za takšen poseg nima kvalificiranega medicinskega znanja. Operacija je življenjsko nevarna in v Indiji prepovedana, kar skupnosti ne omejuje, saj jo izvaja ilegalno (Zadnik in Mulej 2006, 230). Hidžre se združujejo v skupnosti z glavnim vodjem hidžra gurujem (Abramson in Pinkerton 1995, 276). Razlika med tradicionalnimi in moderniziranimi hidžrami je, da so vstopni pogoji v družbo hidžer pri moderniziranih manj strogi. Pogoj je le želja po služenju denarja s prostitucijo, s katero se ukvarjajo poleg svojih ritualnih funkcij, a ta način služenja raje zanikajo. V vsakdanjem življenju imajo hidžre pomembne ritualne vloge. Med najpomembnejšimi sta ples in petje ob rojstvu dečkov ter obdaritev novoporočencev s plodnostjo na porokah. Njihova glavna funkcija je blagoslovljenje novorojenčkov (Blatnik 2008, 57). Hidžre za svoje obrede računajo in cene določajo glede na materialni status mladoporočencev (Zadnik in Mulej 2006, 231). Veljajo tudi za nevarne, saj lahko namesto sreče prinesejo prekletstvo, česar si nobena družina ne želi. Včasih hidžre grozijo ljudem, da bodo javno pokazale svoje iznakažene genitalije, ko se v družbi počutijo ogrožene ali nespoštovane. Nekatere se združujejo v različne politične stranke in so aktivne v politični sferi pod slogani, kot je npr. *ne potrebuješ genitalij, da bi bil politik*. Indija to odlično sprejema, prav tako njihova zakonodaja, saj ne uporablja samo standardnih ločitev na moški in ženski spol, ampak v kvadrateg za določitev spola lahko vpišete tri različne črke: M za

moškega, Ž za žensko in E za evnuha. Na Zahodu je spol omejen na dva spola in so tako vsi ostali spoli izključeni ter označeni za bolezen ali sramoto (Blatnik 2008, 57–8).

V Indiji velja kastni sistem, a hidžre v njega ne spadajo, prav tako niso religijsko opredeljene in ne hodijo v šolo. Do nedavnega so veljale za posebno družbeno skupino. Sedaj so se stvari spremenile, še posebej v velikih mestih, kjer ljudje hidžram niso več pripravljeni plačevati za njihove storitve, zato so tako prisiljene tudi v druge načine služenja denarja, v prostitucijo, nekatere izmed njih tudi prosjačijo (Zadnik in Mulej 2006, 231). "Hidžre so tako kot sari, svete krave, fakirne postelje in kastni sistem postale ena izmed pomembnih ikon Indije." (Beaumont-Vernon 2005, 279).

## **5.2. BERDAŠI (BERDACHE)<sup>1</sup>**

*Skorajda ni kulture, v kateri se ne bi z obleko sporočala spolna pripadnost. Pri nekaterih ljudeh so z obleko, ki je razpoznavno ženska in razpoznavno moška, simbolično sporočali, kaj imajo za ženske in kaj za moške lastnosti, pa so na primer bojazljivce in take, ki se v boju niso izkazali, preoblačili v ženska oblačila. Tako so jih javno zaznamovali in osramotili. (Južnič 1993, 57)*

Prostovoljno so vlogo žensk prevzela nekatera indijanska plemena, označena s pojmom berdaš (berdache) (Južnič 1993, 57). Berdaši so rodni indijanski moški, ki živijo v plemenih na Floridi in se oblačijo ter delajo kot ženske. Imajo status tretjega spola v vsaj sto dvajsetih severno-ameriških plemenih in v številnih drugih kulturah po svetu, kjer indijanska duhovna filozofija ne samo sprejema, ampak tudi spodbuja status tretjega spola. Moški berdaši se pogosto odločijo za poklice, kot so zdravniki, kirurgi, svetovalci, terapevti, visoko verni duhovniki ali šamani. Gre za celo vrsto transseksualnih obnašanj, ki so zunaj tistega, kar se v določeni družbi šteje za ženskost ali moškost. Pojav je lahko poln dvoumnosti. Kot transvestizem je tudi berdaš določene vrste psihološki konflikt zaradi "mešanja spolov". Lahko gre pri berdašu tudi za nekonkluzivnost spola in celo homoseksualna nagnjenja (Južnič 1993, 57). V nasprotju z vzhodno kulturo zahodna dovoljuje le strogo omejene spolne vloge. Posameznik je prisiljen izbrati eno ali drugo spolno vlogo in mu ni dovoljeno razmišljati o različnih spolnih vlogah, ki niso tako strogo določene. Spolna identiteta ne bi smela biti

---

<sup>1</sup> "Pojem naj bi izviral iz arab. bardaj, suženj; v italijanščini se je beseda pojavila kot bardasvia in morda je njen izbor tudi v perz. bardah, kar pomeni (približno) "vzdrževan deček" ali celo "moška prostitutka". V antropološkem izrazoslovju je pojem prevzet iz Francije berdache, in to verjetno zato, ker je prvič (kolikor je znano) uporabljen pri opisu vedenja v Novi Franciji (kar je danes Kanada)" (Južnič 1993, 57).



definirana z družbenimi pravili, ampak bi morala biti odvisna od želje vsakega posameznika. Vzhodna kultura je dober primer tega, saj dovoljuje neko določeno osebno svobodo, ki je mi ne uživamo vsak dan. Nam niso dane nekatere življenjsko pomembne odločitve, ki pa so nekaj običajnega v kulturah, ki jih zahodne kulture rade označijo za primitivne (Parker n. a., 1–2).

### **5.3. FAFAFINE**

Fafafine so tretji spol države Samoe, ki leži v južnem delu Tihega oceana. Beseda v dobesednem prevodu pomeni *biti kot ženska*. Fafafine so moški, ki prevzamejo identiteto ženske. Lahko bi jih povezali s transvestiti v zahodni kulturi. Pogosto nosijo ženska oblačila, čevlje in se rade naličijo. Prepoznamo jih po ženskem obnašanju in dejanjih. Večina fafafin čuti, da so ženske ujete v moškem telesu. Svojo pravo identiteto odkrijejo tako, da uporabljajo izbrano, eksotično, odrsko ime, odlične frizure in nenazadnje obrite in namazane obraze. Američani bi fafafinam rekli *dragqueen* oziroma transvestit v slovenskem prevodu. Fafafine same sebe ne vidijo kot homoseksualce in pravijo, da je njihovo vedenje drugačno, vidijo se kot ženske ter verjamejo, da jih tudi drugi moški, s katerimi imajo spolne odnose, tretirajo kot ženske (AhMu-Sua'ava n. a.).

### **5.4. VIRDŽINE**

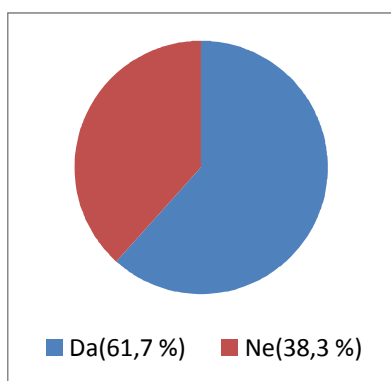
Virdžina je ženska, ki prevzame moško spolno identiteto. So edina institucionalizirana kategorija tretjega spola, poznana v moderni Evropi. Zasledili so jih od leta 1859 naprej v Albaniji, Makedoniji, Južni Srbiji, Črni gori in na Kosovu. Če se je ženska odločila za prevzem moške identitete, je bila zavezana k zaprisegi, da bo do konca življenja v celibatu. V primeru, da je prisego prekršila in tudi zanosila, je bila kaznovana s kamenjanjem ali živa zažgana. Za prevzem moške identitete obstaja več razlogov: prvi je potreba družine po nadomestnem sinu, saj se virdžine največkrat pojavljajo v goratih predelih držav, kjer je veliko moških opravil, zato se odločijo za nadomestnega sina, če ni bil nobeden še prej rojen, drugi razlog je želja mlade ženske, ki se želi izogniti vnaprej dogovorjeni poroki, tretji je materina želja po nadomestnem sinu, zato da bi otroka obdržala ob sebi, saj se tako ne more poročiti in lahko virdžina skrbi za mamo, ki je na primer ostala vdova, ali za očeta, ki je postal vdovec. Zadnji razlog so ženske, ki se same odločijo to postati, ker so se že od nekaj počutile

kot moški in ne kot ženske (Murray in Roscoe 1997, 197–200). Kljub priznanemu tretjemu spolu na Zahodu predpostavljam, da so razlogi za tretji spol večinoma praktičnega pomena in ne temeljijo na samem počutju posameznika.

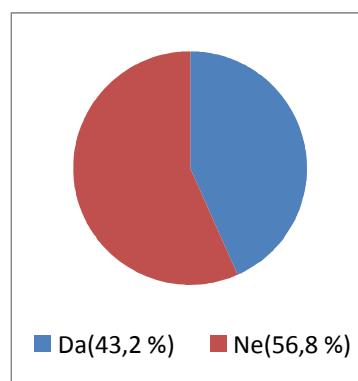
## 6. ANKETA

Temelj moje analize je stanje medijske reprezentacije v Sloveniji. Kakšna je medijska reprezentacija, nam lahko pokaže tudi sama ozaveščenost družbe in koliko vpliva imajo pri tem mediji, kakšna je njihova reprezentacija interseksualnosti in tretjega spola. V ta namen sem si izbrala kvantitativno raziskovalno metodo v obliki kratke spletne ankete s petimi vprašanji. Anketa je bila objavljena na spletnem portalu SurveyMonkey<sup>2</sup>. Za udeležbo pri anketi sem, preko socialnega omrežja Facebook, pozvala svoje prijatelje, ki imajo na omenjenem omrežju status mojega prijatelja. Med njimi so predvsem mladi med devetnajstim in tridesetim letom starosti ter so študentje različnih študijskih smeri. Anketni vprašalnik je bil poslan približno 300 prijateljem, odzvalo se jih le 37. Vzorec v mojem primeru ni naključen, temveč priložnostni in izhaja iz virtualne skupine tistih, ki imajo status mojih prijateljev na socialnem omrežju Facebook. Zaradi priložnostnega vzorca ne morem z gotovostjo sklepati o mnenju splošne slovenske populacije ali slovenske populacije mladih zato tudi rezultati niso reprezentativni. Spletna anketa ima tako svoje prednosti kot tudi svoje slabosti. Prednost spletne ankete je, da se je na tisoče organizacij, skupin in posameznikov povezalo z online komunikacijo, kjer sodelujejo pri različnih razpravah in anketah. Slabosti spletne ankete pa so problem vzorčenja populacije in problem obveščanja o dostopnosti ankete na določenem spletnem mestu (Wright 2005).

1. vprašanje: Ali ste že kdaj slišali za besedi hermafrodit in interseksualec?

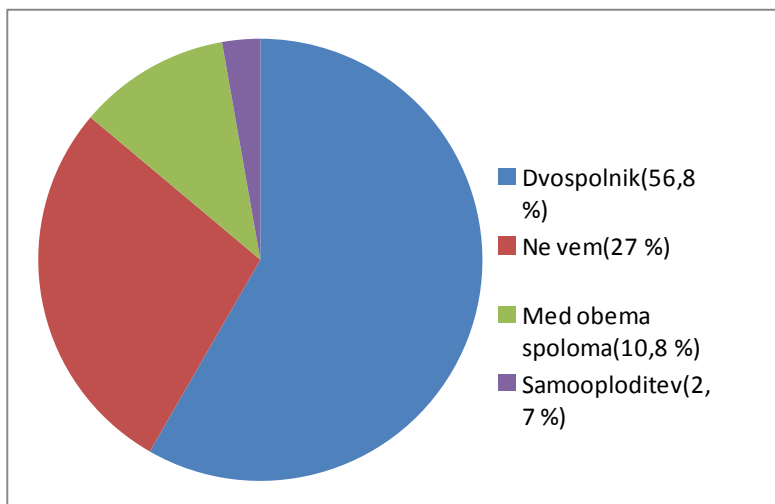


2. vprašanje: Ali imata besedi isti pomen?

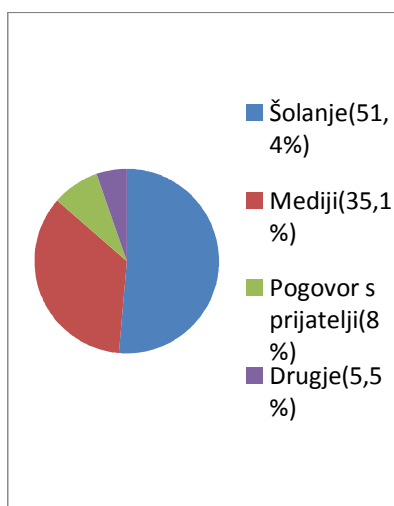


<sup>2</sup> Dostopno prek: [www.surveymonkey.com](http://www.surveymonkey.com)

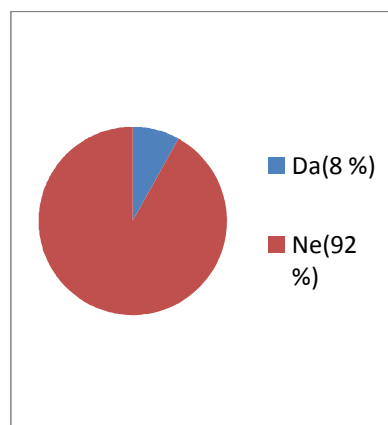
3. vprašanje: Če je odgovor na prvo vprašanje DA, kaj besedi pomenita?



4. vprašanje: Če je odgovor na prvo vprašanje DA, kje ste izvedeli pomen teh besed?



5. vprašanje: Ali ste že kdaj slišali za primer hermafrodita ali interseksualca v Sloveniji?



Anketa ne podpira moje hipoteze, saj je očitno da so moji znanci seznanjeni s pomenom besede hermafrodit. Da bi pridobila obsežnejše in natančnejše podatke, bi bila seveda potrebna večja in natančnejša anketa. Rezultati ankete podpirajo mojo predpostavko, da so mediji eni izmed pomembnejših oblik informiranja, pred njimi je samo še šolanje, ki zaobsega vso mlado populacijo. Skrb vzbujajoče je dejstvo, da rezultati ankete nimajo velikega odstopanja, kot bi ga imeli, če bi bil v vprašanju bolj splošno znan pojem, ki je verjetno bolj znan le zaradi svoje vključenosti v šolsko in medijsko agendo. Verjetno res prihaja skupaj z industrializacijo družbe tudi do bolj odprtega prepričanja, a vseeno ostaja vprašanje, zakaj potem prihaja do tako nujne dodelitve spola ob rojstvu in do skrivanja primerov interseksualcev in do krutih posegov v njihovo spolno identiteto.

## **7. SLOVENSKI PRIMERI**

V Sloveniji mediji še nikoli niso izpostavili osebe, ki bi bila rojena kot interseksualec oziroma v Sloveniji še ni znan primer, da bi oseba, rojena kot hermafrodit, sploh obstajala. V slovenski medicini priznavajo, da se taki primeri dogajajo, a so vsi ob rojstvu nemudoma operirani. Karkoli se v slovenskih medijih pojavi na temo interseksualnosti, se ne nanaša na slovenske primere, ampak se govori o pojavu na splošno ali pa podajajo informacije o primerih znanih drugod v tujini. Članke, ki sem jih v slovenskih medijih zasledila na temo interseksualnosti, bom opisala in analizirala po opredelitvi pojma medijske reprezentacije.

## 8. POJEM MEDIJSKA REPREZENTACIJA

*"Medijske reprezentacije so ponavadi produkt institucij, bodisi velikih radiotelevizijskih organizacij ali majhnih neodvisnih podjetij. /.../ Analiza institucij je težka, ker je naš edini dostop do njih ponavadi skozi same tekste." (Lacey 1998, 143)*

Za opredelitev medijske reprezentacije je potrebno za osnovo predstaviti članek, ki je pomemben za več družboslovnih področij, med drugim za preučevanje medijev, napisal pa ga je Stuart Hall (2004). Vsak posameznik je član neke družbe in neke kulture. Koncept reprezentacije je postal velik in pomemben del kulture, saj reprezentacija povezuje kulturo z jezikom in s pomenom. Z jezikom določimo pomen stvarem in pojmom, ki jih nato posamezniki znotraj kulture lahko uporabljajo. Kaj sploh je reprezentacija? Je raba jezika, s pomočjo katerega izražamo nekaj smiselnega, kar lahko predstavimo članom iste kulture, je ključna za medsebojno komuniciranje, za proizvajanje pomenov in za izmenjavo le-teh.

Pri reprezentaciji ločimo tri teorije, ki opisujejo kako reprezentacija povezuje pomen in jezik s kulturo. Reflektivni pristop pravi, da je pomen vsebovan v sami stvari ali pojmu iz resničnega sveta, jezik služi le kot ogledalo, ki reflektira pravi pomen. Intencionalni pristop pravi, da je avtor tisti, ki s pomočjo jezika določi pomen, kar pomeni, da besede pomenijo točno to, kar avtor hoče, da pomenijo. Pristop je pomanjkljiv, ker jezik ne more biti izkjučni vir pomena, prav tako ne more posameznik sam oblikovati pomena in ga podrediti družbenim konvencijam, če želi, da ostali člani kulture dojemamo stvar tako kot on. Jezik je v celoti družbeni sistem. Konstruktivistični pristop govori o družbenosti jezika in javnosti, ki se strinja s kritiko intencionalnega pristopa, da posameznik ne more sam utrditi pomena v jeziku, saj stvari ne pomenijo nič, dokler mi ne konstruiramo pomena z uporabo reprezentacijskih sistemov.

Reprezentacija pripisuje pomen stvarem preko jezika, kjer ločimo dva procesa. V prvem obstajajo predmeti, ljudje in dogodki, ki sovpadajo z vrsto reprezentacij, ki jih imamo v glavi in brez njih ne bi mogli interpretirati sveta. V drugem ustvarjamo koncepte bolj abstraktnih stvari, ki jih ne moremo videti, začutiti ali se jih dotakniti. Vsem stvarim določimo pomen in zraven podamo še jezikovne znake, ki nato konotirajo pomen, a jih je vseeno potrebno pojasniti. Za to potrebujemo dva sistema reprezentacije, konceptualni zemljevid in jezikovni sistem. Pri prvem govorimo o vizualnem jeziku, kjer se zdi, da sta si predmet in znak, pomen dokaj podobna, enoznačna. Pri zapisanem ali govorjenem jeziku je bolj težavno, saj besede ne morejo izgledati ali zveneti kot predmeti, na katere se nanašajo. Odnos med znakom,

konceptom in stvarjo je dogovorjen. Pomen ne leži v samem objektu ali pojmu, ampak ga ljudje ustvarimo in določimo ter ga močno utrdimo, da sčasoma postane naraven. Teh pomenov se naučimo skozi proces socializacije in zato se ljudje iste kulture razumejo med seboj, a imajo težave pri sporazumevanju z ljudmi iz drugih kultur, kjer veljajo lahko čisto drugi pomeni (Hall 2004, 33–46).

Če se navežem na temo interseksualnosti, lahko sedaj opazimo, kaj je razlog, da nekatere kulture sprejemajo tretji spol kot nekaj povsem običajnega in naravnega, medtem ko si tega v naši kulturi niti ne znamo dovolj dobro predstavljati. Koncept tretjega spola nam je neznan, saj ga ni mogoče zaznati v procesu naše socializacije, zato bi kakršenkoli poskus vzpostavitve koncepta tretjega spola sedaj terjal velika nestrinjanja in nelagodnosti. Vse pomene konstruiramo s pomočjo sistema reprezentacije. Reprezentacija je preprosto proizvodnja pomena s pomočjo jezika. Potrebno je omeniti Saussurja (v Hall 2004), ki pravi, da je proizvodnja pomena odvisna od jezika, ki je sistem znakov, ki delujejo kot znaki le, ko jih uporabimo za izražanje ali komuniciranje idej. Poznamo formo in idejo, s katero je forma povezana. Znak razdeli v dva elementa: prvi je označevalec, ki sproži v naših mislih koncept, in drugi element je označenec. Oba morata proizvesti pomen, vendar le odnos med njima podpira reprezentacijo. Saussure nadaljuje, da so znaki opredeljeni v odnosu do drugih znakov v sistemu, torej temeljijo na razlikovanju. Na primer razlikovanje med barvami: vemo, da je rdeča, ker poznamo razliko med rdečo, črno, zeleno itd. Določanje razlik vidi kot temeljni pogoj za proizvodnjo pomena. Govori tudi o binarnih nasprotjih, kjer lahko vidimo podobnost, zakaj označimo hermafrodita kot nekaj drugačnega, ker ga znamo primerjati samo s splošno sprejeto dihotomijo spolov. Ker posameznik ni ne ženskega ne moškega spola, je nekaj vmes, je zato označen za nenormalnega. Domnevamo, da je nekaj nenavadnega, ker poznamo razliko med ženskim in moškim spolom. Kritika njegovega pristopa je, da so binarna nasprotja precej poenostavljen način določanja razlik. Saussure poudari dejstvo, da se pomeni spreminjajo, zato ključno vlogo igrata zgodovina in kultura. Če je temu tako, da govorimo o nenehnem spreminjanju pomena, mora le-ta vključevati tudi dejaven proces interpretacije, ki je vedno bolj številna, saj ima vsak posameznik lahko vsaj malo drugačno interpretacijo od drugih članov kulture (Hall 2004, 51–5).

Na področju semiotike začne pomen naprej raziskovati Barthes (v Hall 2004), ki loči raven denotacije in raven konotacije. Prva opisuje preprosto temeljno raven, kjer obstaja širok konsenz, o katerem se večina članov kulture strinja, na primer strinjamo se, da je to obleka, na

ravni konotacije pa preberemo pomen te obleke, ko začnemo obleko povezovati na primer s svečano priložnostjo, eleganco itd. Zopet povezava. Na ravni denotacije se vsi strinjamo, da je rojeni posameznik interseksualec, a na ravni konotacije vidimo razlikovanje med kulturami, saj večina zahodnih kultur takoj operativno poseže v posameznikov spol, da bi ga najbolje prilagodila družbi. Semiotični pristop reprezentacijo razume glede na besede v jeziku, ki delujejo kot znaki, zato se je najprej zdelo, da je semiotika proces reprezentacije omejila na jezik. Tekom razvoja se semiotika začne bolj ukvarjati z reprezentacijo kot z virom družbenega ustvarjanja, z bolj odprtim sistemom, saj pomen leži v kulturi, ki je pogosto odvisen od večjih analiz. Potrebno je omeniti tudi Foucaulta (v Hall 2004), ki se ni osredotočil samo na pomen in jezik, ampak ga je zanimala tudi proizvodnja vednosti prek diskurza. Običajno diskurz pomeni le odlomke povezanega pisanja ali govora. Foucault doda nov pomen, kjer diskurz označuje skupino izjav, gre za proizvodnjo vednosti preko jezika. Govori o skupini izjav, ker meni, da diskurza nikoli ne more sestavljati ena sama izjava, en tekst, eno dejanje ali en vir. Ključno je Foucaultovo razumevanje povezave med diskurzom, reprezentacijo in resnico (Hall 2004, 57–67). Poleg vseh elementov je potreben tudi diskurz v javnosti o interseksualnosti, da bi se stvari kam premaknile.

*Morda je to, čemur danes pravimo homoseksualne oblike vedenja, vedno obstajalo. Toda 'homoseksualec' kot specifična vrsta družbenega subjekta je bil proizveden in se je lahko pojavil šele znotraj moralnih, pravnih, medicinskih in psihiatričnih diskurzov, praks in institucionalnih aparatov poznega 19. stoletja ter njihovih posebnih teorij o spolni perversiji. (Hall 2004, 67)*

Kot homoseksualna vedenja so od nekdaj obstajali tudi hermafroditi, a v večini kultur ni prišlo do pravega diskurza, da bi se pojma interseksualnost in tretji spol uveljavila. Kot da bi večina človeštva strmela k prihodnosti, v kateri ne bi bilo možno razmišljati o tretjem spolu, k prihodnosti, v kateri bi se sledi rojenih interseksualcev preprosto zabrisale. Foucault (v Hall 2004) poudarja, da so vednosti in prakse o vseh teh subjektih zgodovinsko in kulturno specifične, saj se lahko čez nekaj desetletij preoblikujejo in spremenijo.

Reprezentacija je ključnega pomena za razumevanje med člani iste kulture in za interpretacijo stvari, dogodkov in pojmov okoli nas. Z razvojem tehnologije so mediji postali eden izmed ključnih elementov za posameznikovo socializacijo in za ustvarjanje pomenov. Medijska reprezentacija je torej bistvenega pomena. Pomembno je znati brati medijske tekste, kaj nam govorijo, sporočajo in kaj nas želijo naučiti. Preko reprezentacije tudi medijskim vsebinam pripisujemo pomen. Mediji so močen in vpliven družbeni ter kulturni dejavnik. Množična komunikacija je prepojila tako javno kot tudi zasebno sfero; množični mediji so pomembni dejavniki socializacije in vplivno gibal naših prepričanj ter posledično tudi vedenja. Še



vedno pa velik del občinstva do uporabe medijev oziroma njihove vsebine ne pristopa preudarno in z vedenjem, da je to le eden od možnih diskurzov, vsekakor pa ne edini pravilni. Pogosto so medijske vsebine načrtno *popačene*, saj za njimi tičijo težnje in osebne potrebe vodilnih ter vplivnih (Neupert 2007, 532). Pomembnosti medijske reprezentacije se je zavedal tudi Richard Dyer, ki je za sam pojem dejal, da "sestoji v glavnem iz medijskega jezika; iz konvencij, ki so uporabljene za predstavitev sveta občinstvu" (Lacey 2002, 131). Za vsak medijski produkt velja, da "n/obeno delo ne more nikoli le enostavno razkriti realnosti" (Hill 2000, 209), četudi se na prvi pogled zdi, da gre res le za golo beleženje realnega dogajanja.

## 9. MEDIJSKA REPREZENTACIJA INTERSEKSUALNOSTI in TRETJEGA SPOLA

Po zgoraj opisanih pojmih lahko opredelim medijsko reprezentacijo interseksualnosti in tretjega spola kot način posredovanja informacij s strani medijev občinstvu. Na tej točki je potrebno omeniti pomembno teorijo, ki vpliva na to podajanje informacij. Teorija *agenda setting* se ne osredotoča na uspešnost medijev pri vplivanju na občinstvo in kaj naj si mislijo, ampak se osredotoča na pripoved medijev družbi, o čem naj sploh misli oziroma razmišlja. Ozaveščenost o interseksualnosti izhaja že iz dejstva, da pojma tretji spol in interseksualnost sploh nista uvrščena na medijsko agendo. Vsak družbeni sistem mora imeti agendo, če želi prioritizirati probleme, ki družbo težijo zato, da se lažje odloči, kateri problem začeti najprej reševati. Več kot očitno je, da v Sloveniji problem interseksualnosti sploh ni uvrščen na medijsko agendo kot problem, ampak le kot redka zanimivost. Dokler ne pride do spoznanja problema, ne moremo govoriti o spremembah in rešitvah (Dearing in Rogers 1996, 1–3). V spodnji analizi bom poskušala pokazati, da mediji v Sloveniji o tem problemu govorijo predvsem kot o zanimivosti in ne o problemu. Temelj moje analize bodo medijski teksti. Poskušala bom zbrati vse tekste, ki v Sloveniji sploh obstajajo na temo interseksualnosti, hermafroditov ali tretjega spola, bodisi na internetu, bodisi v tisku, bodisi v znanstvenih revijah. Zanimalo me bo, koliko je bilo v Sloveniji sploh napisanega o tej temi in kako so mediji reprezentirali in predstavili omenjene pojme občinstvu. Je reprezentacija skladna z definicijami? Je v medijih sploh omenjena ta problematika kot problem nezaveščenosti, ki obstaja tudi v Sloveniji?

## **10. ANALIZA**

### ***10.1. Članek št. 1: Včasih Claude, najpogosteje Claudette (Kumerdej 2008)***

Članek je intervju interseksualca, ki se je rodil v Maroku. Na potnem listu je uradno ime Claude Plumey, moški spol, interseksualec pa se predstavlja kot Claudette ženskega videza. V intervjuju so postavljena vprašanja o preteklosti in izkušnjah, s katerimi se jasno bralcu pokaže, da ne gre za transvestita ali za transseksualca, saj Claudette v življenju ni imela nikakršnega spolnega operativnega posega, ampak gre za enega izmed redkih živečih interseksualcev, ki so le-to ostali tudi po rojstvu. Z branjem članka ugotovimo, da je to oseba, ki ima tako ženske in moške spolne organe, a avtor članka še vedno želi Claudette opredeliti za moškega ali žensko in nato nadalje sklepati o spolni usmerjenosti subjekta. Na to kaže zadnje vprašanje, ko Claudette pripoveduje o svoji zaljubljenosti v mlado žensko, in novinarko zanima, ali je do nje gojila čustva kot fant ali kot dekle. Novinarka želi vseeno vzpostaviti zahodno dihotomijo in se postaviti na eno stran spola. Claudette v odgovorih pojasni, da ne gre toliko za spolno usmerjenost v določen spol, ampak vsakega posameznika dojema kot osebo, ki izžareva določeno energijo. Claudette kot interseksualec se zaveda, da so v današnjem življenju mediji zelo pomembni in veliko premalo prispevajo k ozaveščenosti javnosti o tem problemu. Skozi medije bi se lahko tudi sprožila razprava, ali gre pri operativnih posegih res za dobro otroka ali le za dobro staršev in družbe. Članek jasno predstavi, kaj interseksualec je, a se vseeno želi približati bralcu v okviru njegove kulture, v okviru dihotomije spolov. Bralec torej iz tega članka dobi podano informacijo interseksualnosti le kot zanimivost in kot boljše razumevanje, kako življenje interseksualca sploh zgleda. Tema je podana lahkotno, bralcu se s tem ni potrebno obremenjevati, saj ni reprezentirana kot družbeno pomembna.

### ***10.2. Članek št. 2: Claude, Claudette: Narobe (Magič in Petan 2009)***

Zopet gre za intervju z interseksualcem Claudette in je tokrat obsežnejši. Izvemo, da se je Claudette šele v zadnjih petih letih, pri 70 letih starosti, razkrila kot hermafrodit v javnosti in tudi v širšem krogu družine. Claudette je sicer interseksualec, a je njen izgled za zahodno družbo moškega spola. Ko je bila mlajša, so ji starši pustili svobodo in je lahko bila deklica,

ker se je tako tudi počutila, v širšem krogu družine in javnosti pa se je morala oblačiti v fantovska oblačila. Šele pozneje se je Claudette odločila za nenehno prehajanje med spoloma. Iz domačega okolja v Maroku so se v poznih najstniških letih s starši preselili v Švico, kjer je novo okolje zahtevalo, da je prevzela moško identiteto. Članek je zastavljen kot intervju, a bralcu kljub temu jasno postavi mejo med pojmi interseksualnost, hermafrodit, transvestit in transseksualec. Reprezentacija interseksualnosti in hermafroditov kljub vsemu nikoli ne preseže meje, da bi bilo možno interseksualnost sprejeti kot tretji spol, tega pojma se članek niti ne dotakne. Claudette ostaja v članku kot posebnost, kot fenomen, kot izjema.

### ***10.3. Članek št. 3: Spol kot dolžnost: Interseksualnost in ideologija naravnega v slovenski medicini (Hvala 2009)***

"Spol je institucija. In pri tem bo ostalo, dokler se queerovska praksa v Sloveniji ne bo soočila z medicinsko, se z njo sprla in jo morda prisilila k premisleku. A kako /.../, ko pa dvospolni red medicini predstavlja osnovni kriterij zdravja, sociologiji pa škodljivo ideološko predpostavko." (Hvala 2009) Članek jasno predstavi pojem interseksualnosti, a se ne dotakne teme tretjega spola. Bolj predstavlja stališča medicine nasproti sociologiji. Slovenski endokrinolog Tadej Battelini pravi, da ima človek pravico do svojega spola, ki je lahko le moški ali ženski, zato je otroku treba ob rojstvu določiti spol. Rojeni hermafrodit ni normalno stanje, je motnja v razvoju, ki jo je potrebno odstraniti in novorojenca ozdraviti. Pravi, da ima vsak zdravo rojeni človek svoj spol, ki ne dopušča interseksualnosti. Članek odpre zanimive smernice in sooči določena ostra nasprotja. Vidimo boj med medicino in kulturo. Bralec je seznanjen z dejstvi in se sam odloči, katero stališče bo zavzel.

### ***10.4. Članek št. 4: Nezaželen interseksualec (RTVSLO 2003)***

"40-letni častnik, ki samega sebe imenuje za interseksualca, svojo službo opravlja v moški uniformi, v prostem času pa nosi ženska oblačila. Po večletnem služenju kot vojak /.../ je /.../ od svojih kolegov /.../ zahteval, naj ga nagovarjajo kot žensko." (Nezaželen interseksualec 2003) Članek v treh odstavkih opiše nek dogodek in je popoln primer napačnega in netemeljitega medijskega poročanja ter obveščanja javnosti o takih zanimivostih iz tujine, ki nepravilno informirajo bralca in se ne poglobijo v vsako uporabljeno besedo. Ob uporabi besede interseksualec in njeni razlagi v tem članku lahko sklepamo, da interseksualec pomeni

le osebo transvestita, ki se oblači v oblačila drugega spola. Kljub temu, če je častnik sam zase uporabil besedo interseksualec in o tem novinar ni popolnoma prepričan, bi moral ob navedbi besede navesti tudi definicijo, kaj beseda interseksualec sploh pomeni.

### ***10.5. Članek št. 5: Dvospolniki? Tretji spol? Interseksualnost (Babič 2008)***

Članek na kratko spregovori o zahodni dihotomiji in vpelje definicijo hermafrodita. "Hermafrodit je medicinski izraz, ki definira ljudi, ki se rodijo z neznačilno kromosomsko sestavo, genitalijami, spolnimi žlezami." (Babič 2008). Omeni se izraz interseksualnost, ki so ga vpeljale šele različne Queer organizacije. Članek jasno javnosti predstavi pomen interseksualnosti, a se tematike le na rahlo dotakne, a kljub temu bralca ne zavaja o pomenu besede.

### ***10.6. Članek št. 6: Dan obveščanja o obstoju interseksualnih oseb (Dan obveščanja o obstoju interseksualnih oseb 2010)***

Kratek članek se nahaja na spletni strani slovenskega blogerskega časopisa. Predstavi nam interseksualce kot osebe, ki niso ne ženskega ne moškega spola, ter da so v Bostonu leta 1996 aktivisti izpeljali prve odmevne demonstracije v zagovor interseksualcev. Članek se nanaša na določen posameznikov blog, torej ni relevanten, ampak vseeno poduča laika vsaj o definiciji pojma, kaj interseksualec je.

### ***10.7. Članek št. 7: Tretji spol? (Dolenc 2006)***

Članek spregovori o znanem psihologu Moneyju in njegovem poskusu, ki sem ga opisala na začetku diplomskega dela. Na koncu članka se dotakne teme tretjega spola, ki bi zajemala ljudi, ki se rodijo z nejasno določenim spolom. Članek je sporen in nekorektno napisan, saj nikoli ne uporabi besede hermafrodit ali interseksualec, ampak jo nadomesti z besedo transseksualec. Pravi: "Transeksualn/i/ pacient/i/, se pravi tist/i/, ki ob rojstvu niso imeli povsem določenega spola oziroma so se rodili tako z moškimi kot ženskimi telesnimi značilnostmi" (Dolenc 2006). Opredelitev pojma je popolnoma napačna in vsak bralec, ki ni ozaveščen o interseksualnosti, je sedaj dobil popolnoma napačno povezavo med fizičnim

dvospolnikom in besedo, ki ga označuje. Medijska reprezentacija je popolnoma napačna in ne pripomore k boljši informiranosti družbe. Skrb vzbujajoče je dejstvo, da se članek nahaja na spletni strani Kvarkadabra, ki je časopis za tolmačenje znanosti in ki naj bi družbi na lažji način razložil in približal znanost. Ljudje tovrstnim medijem v večini primerov zaupajo in se na ta način napačno informirajo.

### ***10.8. Članek št. 8: Hegemonija Zahoda: spol kot neodvisna spremenljivka (Zadnik in Mulej 2006)***

Izvirni znanstveni članek je objavljen v reviji *Anthropos*, časopisu za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved. Avtorici na oster način na kocko postavita uveljavljeno družbeno dihotomijo dveh spolov in vse argumente podpreta z raziskavimi in dokazi ter dejstvi, ki bi v celoti morali spodbiti napačno miselnost zahodne družbe. Osredotočita se na stanje v Sloveniji in ugotovita, da je "dejstvo, da interseksualnosti pri nas skoraj nihče ni podrobneje raziskoval" (Zadnik in Mulej 2006, 227). Članek temeljito in jedrnato predstavi problem interseksualnosti, postavi jo v okolje Slovenije in bralca seznanja z drugimi kulturami, kjer tretji spol ni nič nenavadnega. Članek pravilno reprezentira vse pojme in poda veliko raziskav, rezultatov in dejstev. Problem nastane zaradi nepopularnosti ali neprijateljnosti takšnih znanstvenih revij v širši družbi, saj zelo redko kateri laični posameznik poseže po takšni literaturi. Ciljno občinstvo je premajhno, da bi ga lahko šteli za širšo javnost.

### ***10.9. Članek št. 9: Interseksualnost – ko spola nista le dva (Blatnik 2008)***

Članek se nahaja v znanstveni reviji, kar zopet nakazuje na pravilno navajanje podatkov in pojmov. Avtorica opredeli pojem interseksualnosti in predstavi njegove številne sopomenke. Članek se ne osredotoči na interseksualnost v Sloveniji, ampak predstavi skupnost tretjega spola interseksualcev v Indiji. Predstavljeni so različni pogledi in izkušnje. Temelji na raziskavah in opazovanju, poda dejstva in bralca napeljuje k bolj odprti miselnosti o dožemanju spola. Medijska reprezentacija temelji na znanstvenih podatkih in raziskavah, zato bralcu ni škodljiva, kvečjemu pripomore k boljši ozaveščenosti. Prav tako ne temelji na podajanju podatkov kot zanimivostih, ki bi bralca pritegnile, kot lahko to opazimo v člankih v neznanstvenih revijah.

### **10.10. Članek št. 10: Kjer ni moških, ni ničesar (Penić 2011)**

Članek spregovori o virdžini, na začetku omenjenem tretjem spolu na Kosovu, v Črni gori in v Albaniji. Avtorica članka je imela priložnost opraviti osebni intervju z zadnjo črnogorsko virdžino, ki pripoveduje o svojem življenju ter kako pride do tega, da ženska v družini popolnoma prevzame vlogo moškega. Kljub podrobni obrazložitvi, kaj je to virdžina in kako se ženska legitimno v družbi obnaša in živi kot moški, pa ni zaslediti govora o tretjem spolu, torej še vedno članek zagovarja biološko dihotomijo ter tudi eksplicitno ne zavrže družbene delitve na dva spola. Kljub temu da ne gre za znanstveni članek, pa lahko označimo le-tega za verodostojnega, saj so podatki in navade ter običaji virdžin podani pravilno in razumljivo.

### **10.11. Članek št. 11: Ljuba, moj tretji oče (Cah 2011)**

Članek govori potencialno o eni izmed edinih žensk v Sloveniji, o kateri bi lahko govorili kot o pripadnici tretjega spola. Ljuba Prenner je bila priznana slovenska političarka, odvetnica in pisateljica, rojena 19. junija leta 1906 v Slovenj Gradcu (Ljuba Prenner 2012). Leta 1939 je napisala tudi prvi slovenski kriminalni roman Neznani storilec. V javnosti se je vedno izražala kot ženska, a zasebno tako, kot je čutila, kot moški. Članek temelji na intervjuju Jerice Mrzel, ki ji je bila Ljuba kot tretji oče, in se dotakne teme, da družba ne bi smela razvrščati posameznika v predal moškega ali ženskega spola, ampak v predal človeka. Avtorica članka izpelje zgodbo tako, da se dotakne napačne miselnosti družbe, da obstaja le črno in belo. Bolj kot o dojemanju tretjega spola govori o dojemanju posameznikove izbire, da je točno to, kar želi biti in kar čuti.

## ZAKLJUČEK

Odgovoriti na vsa vprašanja in najti rešitve je sedaj še nemogoče, a potrebno je odpreti nekaj vprašanj. Zakaj zahodni svet zavzeto teži k dihotomiji dveh spolov in ne dovoljuje drugače živečim svobodo izbire? Rojeni interseksualci se lahko dobro počutijo v svoji koži in nimajo problemov z lastno identiteto. "Prejemanje nenehnih sporočil, da so družbeno nesprejemljivi in potrebni rekonstrukcije /ima/ zanje trajne in uničujoče posledice. In kadar je določena lastnost posameznika /.../ močno stigmatizirana, postane le-ta centralni dejavnik identitete." (Zadnik in Mulej 2006, 229). Dojemanje interseksualca kot moteči člen v družbi je torej razlog, zakaj se večina staršev odloči za operacijo, saj svojega otroka ne želi stigmatizirati, mogoče pa ga ravno s tem zaznamuje. Ob rojstvu se otroku namreč določi spol le na zunanji izgled genitalij. Vendar ima vsak posameznik več bioloških lastnosti, ki naj bi določale njegov spol. "Žensko zaznamuje kromosomska garnitura XX, progesteron in estrogen, menstruacija, večje prsi, moške pa kromosomska kombinacija XY, višji nivo vsebnosti testosterona, večja mišična masa, poraščenost itd." (Zadnik in Mulej 2006, 223) Glede na našete biološke spremenljivke /o/staja /odprto/ vprašanje, katera biološka lastnost je bistvena, če se kriteriji za določitev spola ne skladajo?" (Zadnik in Mulej 2006, 223) Na tem mestu se mi zdi, da ključno vlogo igrajo mediji, saj kot najmočnejši informator in oblikovalec ter hkrati ogledalo družbe vpliva na družbeno ozaveščenost in na družbeno sprejemanje drugačnih. "Nihče ne more /namreč/ točno napovedati, katerega spola se bo otrok počutil, ko odraste." (Germon 2009, 162) Zakaj ga je potem potrebno determinirati že na samem začetku? "Hermafroditi /.../ zaradi svoje telesne dvoumnosti presegajo mejo tolerance in so zato obsojeni na hospitalizacijo v obliki kirurškega posega. /.../ Namesto da določamo dva binarna, nasprotna spola, /bi/ morali spol dojeti kot mnogovrsten fenomen, /.../ ki vključuj/e/ tako organska, genetska kot tudi psihološka odstopanja." (Adam 2006, 52–3) Vsakega posameznika je potrebno predstaviti kot v prvi vrsti človeka in ne kot osebka enega ali drugega spola.

Tudi mediji bi morali interseksualce predstavljati kot ljudi in ne kot osebe med dvema spoloma, ki se še iščejo. V moji medijski analizi člankov sem zasledila več odstopanj kot sprejemanj interseksualcev kot tretjega spola. Glavne ugotovitve, ki bi jih lahko navedla ob opravljeni analizi medijskih tekstov v Sloveniji, so da vsi članki, ki niso del znanstvenih revij, pojma tretjega spola sploh ne omenijo, ta možnost ne obstaja. V nasprotnem primeru pojem interseksualnost sicer predstavijo, a le kot fenomen, kot posebnost, kot anomalijo družbenega



sistema. V članku št. 4 pa je pojem interseksualnost napačno predstavljen, transseksualca so identificirali z interseksualcem. Druga stran medijskih tekstov, torej znanstvene revije, interseksualnost in tretji spol pravilno reprezentirajo, a je tekstov na to tematiko izključno premalo. V moji diplomski nalogi sem namreč na temo interseksualnost in tretjega spola v Sloveniji zasledila natančno 11 člankov, toliko, kolikor sem jih tudi analizirala. Samo dejstvo o pomanjkanju literature je dovolj velika ugotovitev, da so mediji pomemben faktor v družbi, a zaradi pomanjkanja medijske reprezentacije interseksualnost in tretji spol nista dovolj ozaveščena pojma v zahodni družbi.

Problematično je, da se interseksualnosti ne posveča dovolj pozornosti, ampak se želi dejstvo hermafrodita zanemariti in potisniti stran od oči javnosti, enostavno pomesti problem pod preprogo. V prihodnosti bi bilo potrebno v zahodni družbi premostiti marsikatere ovire, predvsem pa mislim, da je najprej potrebno rešiti vprašanje seksualnosti. Dihotomija moški in ženski spol je preveč globoko začrtana, prav tako je še vedno težko izpodbiti mišljenje družbe o spolni usmerjenosti posameznika. Dokler družba in mogoče najprej mediji ne bodo dojeli, da morata spolnost in seksualnost postati avtonomni področji posameznika, ki naj si sam svobodno izbere, katero pot bo ubral, ne bomo mogli govoriti o svobodni in odprti družbi.

## LITERATURA:

- Abramson, R. Paul in Steven D. Pinkerton. 1995. *Sexual Nature, Sexual Culture*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Adam, Alja. 2006. Fragmentacija Evridikinega telesa. *Delta: Revija za ženske študije in feministično teorijo* 12 (3–4): 49–75.
- AhMu-Sua'ava, Roxanne Sita. n. a. *What Are Fafafines?* Dostopno prek: <http://www2.hawaii.edu/~suaava/pages/fafafine.htm> (17. december 2010).
- Aitken, Paul. 2006. *Intersex – The Third Gender*. Dostopno prek: [http://www.altpenis.com/penis\\_news/intersex.shtml](http://www.altpenis.com/penis_news/intersex.shtml) (17. december 2010).
- Atkinson, George. 2003. *Orgasm Problems Common With Intersex Conditions*. Dostopno prek: [http://www.altpenis.com/news/20030313222940data\\_trunc\\_sys.shtml](http://www.altpenis.com/news/20030313222940data_trunc_sys.shtml) (10. april 2011).
- Babič, Tjaša. 2008. *Dvospolniki? Tretji spol? Interseksualnost*. Dostopno prek: <http://www.intimatemedicine.si/seksologija/dvospolniki-tretji-spol-interseksualnost/> (10. april 2011).
- Beaumont-Vernon, Anne. 2005. *Sexualities: Book Review: Unzipping Gender: Sex, Cross-dressing and Culture*. 8 (3): 381–384.
- Blatnik, Tonja. 2008. Interseksualnost – ko spola nista le dva. *Kula*. 1 (1): 56–59.
- Cah, Katja. 2011. Ljuba, moj tretji oče. *Onaplust*. 1 (4): 18–21.
- Slovenski blogerski časopis. 2010. *Dan obveščanja o obstoju interseksualnih oseb*. Dostopno prek: [http://www.drugisvet.com/in-blog-veritas/dan\\_obvescanja\\_o\\_obstoju\\_interseksualnih\\_oseb.html](http://www.drugisvet.com/in-blog-veritas/dan_obvescanja_o_obstoju_interseksualnih_oseb.html) (5. april 2011).
- Dearing, James in Everett Rogers. 1996. *Agenda Setting*. London: Sage Publications, Inc.
- Dolenc, Sašo. 2006. Tretji spol? *Kvarkadabra – časopis za tolmačenje znanosti*. Dostopno na: <http://www.kvarkadabra.net/article.php/Tretji-spol> (17. december 2010).
- Dreger, Domurat Alice et al. 2005. Changing the Nomenclature/Taksonomy for Intersex. *Journal of Pediatric Endocrinology and Metabolism*. 18: 729–733.
- Germon, Jennifer. 2009. *Gender: a genealogy of an idea*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hall, Stuart. 2003. *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage Publications Ltd.

- Hall, Stuart. 2004. Delo reprezentacije V *Medijska kultura: kako brati medijske tekste*, ur. Breda Luthar, Vida Zei in Hanno Hardt, 33–96. Ljubljana: Študentska založba.
- Hill, John. 2000. Narrative and realism. V *The film studies reader*, ur. Joanne Hollows, Peter Hutchings in Mark Jancovich, 206–212. London: Oxford University Press Inc.
- Hvala, Tea. 2009. *Spol kot dolžnost: Interseksualnost in ideologija naravnega v slovenski medicini*. Dostopno prek: <http://www.narobe.si/narobe-11/interseksualnost> (10. april 2011).
- Južnič, Stane. 1993. *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kimmel, S. Michael. 2004. *The gendered society reader*. Oxford: Oxford University Press.
- --- in Rebecca F. Plante. 2004. *Sexualities: identities, behaviors, and society*. Oxford: Oxford University Press.
- Kumerdej, Mojca. 2008. *Včasih Claude, najpogosteje Claudette*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/73491> (3. marec 2011).
- Lacey, Nick. 1998. *Image and representation: key concepts in media studies*. Hampshire: Palgrave.
- --- 2002. *Image and representation: key concepts in media studies*. Houndmills, London : Macmillan.
- Wikipedia. 2012. *Ljuba Prenner*. Dostopno prek: [http://sl.wikipedia.org/wiki/Ljuba\\_Prenner](http://sl.wikipedia.org/wiki/Ljuba_Prenner) (25. januar 2012).
- Magič, Jasna in Mateja Petan. 2009. *Claude, Claudette*. Dostopno prek: <http://www.narobe.si/stevilka-8-december-2008/intervju-claudette> (10. april 2011).
- Majerhold, Katarina. 2002. O izgradnji novega (postmodernega ljubezenskega) subjekta. *Časopis za kritiko znanosti*. 30 (209–210): 305–19.
- Murray, O. Stephen in Will Roscoe. 1997. *Islamic Homosexualities*. New York: New York Press.
- Neupert, Richard John. 2007. *A history of the French new wave cinema*. Madison: University of Wisconsin.
- RTVSLO. 2003. *Nezaželen interseksualec*. 2003. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/zabava/zanimivosti/nezazelen-interseksualec/159571> (12. junij 2012).
- Nye, Robert A. 1999. *Sexuality*. Oxford: Oxford University Press.

- Parker, Wendy Susan. n. a. *The Berdache Spirit*. Dostopno prek: <http://www.nu-woman.com/berdache.htm> (17. december 2010).
- Penić, Elizabeta. 2011. Kjer ni moških, ni ničesar. *Onaplus*. 1 (2): 30–33.
- Sukič, Nataša. 2001. Androgenost – utopija seksualnih revolucij. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo XXIX (202–203)*: 331–342.
- Tratnik, Suzana. 2001. Tretji spol kot začetek moderne lezbične identitete. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo XXIX (202–203)*: 315–330.
- Zadnik, Tonja in Lucija Mulej. 2006. Hegemonija Zahoda: spol kot neodvisna spremenljivka. *Anthropos*. 38 (1–2): 221–232.
- Wright, K. B. 2005. Researching Internet-based populations: Advantages and disadvantages of online survey research, online questionnaire authoring software packages, and web survey services. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 10 (3).